

Warszawa, dnia 16 września 2016 r.

KMP.571.14.2016.MK

**Raport przedstawicieli Krajowego Mechanizmu Prewencji
z wizytacji w Zakładzie Karnym w Gorzowie Wielkopolskim
(wyciąg)**

1. Wstęp

Na podstawie artykułu 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przyjętego przez Zgromadzenie Ogólne Narodów Zjednoczonych w Nowym Jorku z dnia 18 grudnia 2002 r. (Dz. U. z 2007 r. Nr 30, poz. 192) oraz działając na wniosek Rzecznika Praw Obywatelskich, w dniach 26-28 lipca 2016 r., do Zakładu Karnego w Gorzowie Wielkopolskim (zwanym dalej Zakładem, ZK lub jednostką) udali się przedstawiciele Zespołu *Krajowy Mechanizm Prewencji* (zwanego dalej: KMP lub Mechanizmem): dr Justyna Józwiak (politolog w zakresie resocjalizacji, socjolog), Rafał Kulas oraz Marcin Kusy (prawnicy). W wizytacji uczestniczył również dr Marcin Mazur – zastępca dyrektora Zespołu ds. Wykonywania Kar (prawnik).

Pracownicy Biura Rzecznika Praw Obywatelskich (dalej: BRPO) sprawdzili na miejscu sposób traktowania osadzonych, w szczególności pod względem ich ochrony przed torturami oraz innym okrutnym, niehumanitarnym lub poniżającym traktowaniem albo karaniem.

W ramach wizytacji wykonano następujące czynności:

- przeprowadzono rozmowę z ppłk Pawłem Olczykowskim – zastępcą dyrektora Zakładu;
- dokonano oglądu pomieszczeń w tym m.in: celi zabezpieczającej, celi izolacyjnej, wybranych losowo cel mieszkalnych, świetlic, izb chorych, łaźni, sal widzeń;
- przeprowadzono w czasie wizytacji cel mieszkalnych i innych pomieszczeń rozmowy z tymczasowo aresztowanymi, skazanymi oraz pracownikami jednostki;

- przeprowadzono na osobności indywidualne rozmowy z wybranymi osadzonymi;
- przeanalizowano wybraną dokumentację m.in. akta osób tymczasowo aresztowanych oraz skazanych, protokoły z odpraw kierownictwa jednostki.

Pracownicy Mechanizmu poinformowali zastępców dyrektora jednostki oraz obecnych na podsumowaniu kierowników działów o ustaleniach dokonanych w ramach powyższych czynności, a także wysłuchali ich uwag i wyjaśnień.

Ponadto po zakończeniu wizytacji przeanalizowano m.in. sporządzone na wniosek pracowników KMP informacje związane z funkcjonowaniem jednostki oraz wybrane przez wizytujących nagrania z zastosowania środków przymusu bezpośredniego.

W trakcie wizytacji wykonano dokumentację fotograficzną oraz użyto dalmierza i urządzenia wielofunkcyjnego m.in. do pomiaru oświetlenia.

W przedmiocie zainteresowania przedstawiciele KMP każdorazowo pozostają następujące zagadnienia: traktowanie osadzonych przez funkcjonariuszy SW, kwalifikacje personelu, prawo do informacji, prawo do kontaktów ze światem zewnętrznym, prawo do ochrony zdrowia, prawo do praktyk religijnych, warunki bytowe, oddziaływania kulturalno-oświatowe. W niniejszym Raporcie uwzględniono jedynie te obszary, które w ocenie przedstawiciele KMP wyróżniają jednostkę na tle pozostałych oraz te, które wymagają poprawy.

2. Charakterystyka jednostki

Zakład Karny w Gorzowie Wielkopolskim jest jednostką typu półotwartego, dla odbywających karę po raz pierwszy. Jednostka funkcjonuje w ramach 3 oddziałów: areszt śledczy (oddział I), zakład karny typu półotwartego dla odbywających karę po raz pierwszy, młodocianych, uzależnionych od alkoholu (oddział II) oraz Oddział Zewnętrzny w Słońsku zorganizowany jako zakład karny typu półotwartego i otwartego dla recydywistów penitencjarnych.

Oddział Zewnętrzny w Słońsku nie był objęty wizytacją KMP. Wszystkie dane statystyczne podane w raporcie nie uwzględniają Oddziału.

Podstawowa pojemność normatywna jednostki wynosi 607 miejsca (150 – AS, 457-ZK). W dniu 27 lipca 2016 r. faktycznie przebywało w niej 488 osadzonych, w tym: 396 w zakładzie karnym oraz 92 w areszcie śledczym.

3. Mocne strony

Z obserwacji osób wizytujących poczynionych podczas wizytacji wynika, że atmosfera panująca w jednostce jest dobra. Wizytujący nie odebrali sygnałów świadczących o niewłaściwym traktowaniu osadzonych. W rozmowach indywidualnych rozmówcy wskazywali wręcz na przychylny stosunek oddziałowych.

Wizytujący bardzo dobrze ocenili warunki bytowe wizytowanych oddziałów. Wszystkie cele zostały wyposażone w nowy sprzęt kwaterunkowy, w tym łóżka, spełniające aktualne normy bezpieczeństwa. W żadnej z wizytowanych cel nie stwierdzono braków w wyposażeniu w przedmioty służące do utrzymania higieny osobistej i czystości w celi (miski, lustra, szczotki, zmiotki, kosze na śmieci). Przeważająca liczba cel jest wyremontowana, we wszystkich są nowe, plastikowe okna. W każdej celi znajduje się wyodrębniony kącik sanitarny z zamykanymi drzwiami. Kąciki te są oświetlone oraz wentylowane. Do cel doprowadzona jest ciepła woda dostępna bez ograniczeń czasowych.

Mocną stroną jednostki jest infrastruktura do prowadzenia oddziaływań kulturalno-oświatowych. Oprócz świetlic w oddziałach zorganizowane zostały oddzielne pomieszczenia do gry w tenisa stołowego oraz tzw. „siłownię”. Nadto w oddziale zakładu karnego znajdują się dwa boiska, zaś 3 pola spacerowe w oddziale aresztu śledczego wyposażone zostały w urządzenia do ćwiczeń rekreacyjnych.

Zakład posiada bardzo dobrze wyposażoną bibliotekę. Oprócz dużego zbioru książek, w tym obcojęzycznych, osadzeni mają do dyspozycji aktualne akty prawne, publikacje wyroków Europejskiego Trybunału Praw Człowieka, gry planszowe oraz czasopisma i gazety.

4. Problemy systemowe

Problemem systemowym, którym zajmuje się Rzecznik Praw Obywatelskich, jest krajowy porządek prawny w zakresie normy powierzchni mieszkalnej przypadającej na więźnia. Obecny stan prawny budzi wątpliwości RPO w odniesieniu do podstawowych standardów praw człowieka i powziętych przez Rzeczpospolitą Polskę zobowiązań międzynarodowych. Rekomendacja Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (dalej: CPT) skierowana do władz krajowych, określająca powierzchnię 4m² jako minimalny standard, znalazła się już w raporcie z wizyty Komitetu w Polsce w 1996 roku. W każdym kolejnym raporcie Komitet formułował zalecenie wskazując, że istniejąca w Polsce

norma 3 m² nie oferuje satysfakcjonującej przestrzeni życiowej, w szczególności w celach o względnie małym rozmiarze. Podczas ostatniej wizyty w 2013 roku Komitet zalecił polskim władzom dokonanie rewizji normy powierzchni mieszkalnej tak, aby we wszystkich jednostkach penitencjarnych na jednego osadzonego przypadły co najmniej 4 m² w celach wieloosobowych i co najmniej 6 m² w celach jednoosobowych, nie wliczając powierzchni kącików sanitarnych. W związku z powyższym, Rzecznik Praw Obywatelskich w dniu 24 maja oraz 29 lipca 2016 r. wystąpił do Ministra Sprawiedliwości z prośbą o podjęcie inicjatywy legislacyjnej w przedstawionej kwestii.

W Zakładzie zatrudnionych jest 3 psychologów. Zdaniem wizytujących, biorąc pod uwagę pojemność normatywną jednostki, liczba psychologów w dziale penitencjarnym jest niewystarczająca dla zapewnienia osadzonym właściwej pomocy psychologicznej. W ocenie Rzecznika konieczne jest zwiększenie dostępności pomocy psychologicznej dla osób pozbawionych wolności, a jednocześnie zapewnienie psychologom odpowiednich standardów pracy. Przedstawiciele KMP wskazują, że psycholog penitencjarny ma pod swoją opieką często więcej osadzonych niż wynika to ze standardów określonych przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w uzasadnieniu Instrukcji Nr 2/12 z dnia 29 lutego 2012 r. *w sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. Według obowiązujących standardów na jednego psychologa penitencjarnego powinna przypadać grupa 200 osadzonych, co i tak sprawia, że wypełnianie wszystkich zadań wymaganych od psychologów nie jest możliwe. Nawet przyjmując, że nie każdy osadzony chce skorzystać z pomocy psychologicznej, to nadal obowiązujący standard nie gwarantuje prawidłowego systemu wsparcia psychologicznego. Psycholog zatrudniony w jednostce penitencjarnej na pełnym etacie ma – teoretycznie – możliwość pracy w bezpośrednim kontakcie z każdym z osadzonych przypadających na niego, średnio przez 48 minut w ciągu miesiąca. Oprócz pomocy psychologicznej do zadań psychologów penitencjarnych należy diagnoza, działania edukacyjne z zakresu psychologii, prowadzenie dokumentacji, a także inne zadania podejmowane we współpracy z wychowawcami lub innymi funkcjonariuszami. Na nadmierne obciążenie pracą psychologów penitencjarnych zwraca uwagę także Polskie Towarzystwo Psychologiczne. Dlatego Rzecznik Praw Obywatelskich wystąpił w dniu 17 maja 2016 r. do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej o ustalenie nowego standardu pracy psychologów, uwzględniającego nie tylko liczbę osadzonych, ale także typ jednostki penitencjarnej.

5. Obszary wymagające poprawy

a) Warunki bytowe

W celach mieszkalnych wydzielone zostały w pełni zabudowane kąpiki sanitarne. Wyjątek stanowią jednoosobowe cele mieszkalne oraz cele izolacyjne. W ocenie przedstawicieli KMP narusza to prawo osadzonego do zagwarantowania intymności przy czynnościach fizjologicznych. W tej sprawie Zastępca Rzecznika Praw Obywatelskich w dniu 20 lutego 2013 r. (sygn. RPO-682905-II-702/11/MK) wystąpił do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej i w dniu 26 marca 2013 r. otrzymał zapewnienie, że problematyka dotycząca poprawy warunków bytowych w zakładach karnych i aresztach śledczych jest jednym z obszarów stałej kontroli i zainteresowania Służby Więziennej. Należy również wskazać, że w podobnej sytuacji Sąd Okręgowy w Radomiu przyznał zadośćuczynienie osadzonemu (sygnatura akt I ACa 567/11) uznając, że brak wymogu zabudowy kąpika sanitarnego w celach jednoosobowych nie oznacza, iż nie należy go w inny sposób zasłonić, tak aby osadzony nie był widoczny podczas mycia się lub załatwiania potrzeb fizjologicznych. W związku z powyższym przedstawiciele KMP zalecają wykonanie zabudowy lub montażu przesłony kąpika sanitarnego w celach 1-osobowych.

W celach umywalka umieszczona została na zewnątrz kąpika sanitarnego, nie jest ona osłonięta od pozostałej części celi, a w kąpiku nie można wykonywać czynności związanych z utrzymaniem czystości ciała z uwagi na bardzo niewielką jego powierzchnię. Zgodnie z § 28 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania kary pozbawienia wolności oraz § 30 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 25 sierpnia 2003 r. w sprawie regulaminu organizacyjno-porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania w celach mieszkalnych niezbędne urządzenia sanitarne sytuuje się w sposób zapewniający ich niekrępujące użytkowanie. Powszechnie uznaje się, że do niezbędnych urządzeń sanitarnych należy również umywalka, zatem i ona powinna być usytuowana w sposób zapewniający niekrępujące jej użytkowanie. Wyrazem zrozumienia dla minimalnych potrzeb osadzonych w przedmiotowym zakresie jest również zapis § 3 ust. 7 Wytocznych nr 3/2011 Dyrektora Generalnego Służby Więziennej z dnia 4 października 2011 r. w sprawie wymagań technicznych i ochronnych dla pawilonów zakwaterowania osadzonych, który stanowi, że w skład węzła sanitarnego w celi mieszkalnej wchodzi miska ustępowa oraz umywalka z doprowadzeniem wody. Sposób wykonania obudowy węzła ma spełniać wymóg zapewnienia intymności podczas

korzystania z urządzeń sanitarnych, wentylacja grawitacyjna, oddzielna dla węzła i celi, ma zaś zapewnić należytą wymianę powietrza. Rzecznik Praw Obywatelskich stoi na stanowisku, iż w celach, w których umywalka znajduje się poza wydzielonym pełną, trwałą zabudową kącikiem sanitarnym i jest ona jedynym tego typu urządzeniem w pomieszczeniu, osadzeni nie mają zapewnionych warunków intymności podczas wykonywania czynności związanych z utrzymaniem higieny osobistej.

Wizytujący zwrócili uwagę, iż w łazniach nie zostały wyodrębnione stanowiska prysznicowe. Rzecznik Praw Obywatelskich pełniący funkcję Krajowego Mechanizmu Prewencji stoi na stanowisku, że mimo, iż przepisy nie odnoszą się szczegółowo do kwestii sposobu udzielania kąpieli osadzonym, należy przyjąć, że tak jak w całym procesie wykonywania kary pozbawienia wolności, obowiązuje tu zasada humanitarnego traktowania osób pozbawionych wolności, z poszanowaniem ich godności. Mając to na względzie przyjąć należy, że kąpiel osadzonych powinna odbywać się w warunkach zapewniających każdemu osadzonemu minimum intymności, odpowiadających pod tym względem ogólnie przyjętym w społeczeństwie standardom, z poszanowaniem godności osobistej. Takie stanowisko podziela również Centralny Zarząd Służby Więziennej, czemu dał wyraz w piśmie z dnia 15 marca 2010 r. (BPR-0510/932/10/Z-1). Przedstawiciel Centralnego Zarządu Służby Więziennej poinformował również, że przedstawiciele Biura Kwaternistrzowsko - Inwestycyjnego CZSW w toku przeprowadzanych kontroli w zakładach karnych i aresztach śledczych, każdorazowo zwracają uwagę na konieczność wykonania w łazniach ścianek działowych między stanowiskami prysznicowymi tak, aby zapewnić jednemu osadzonemu jedno stanowisko. Wizytujący zalecają zatem wyodrębnienie w łazniach stanowisk prysznicowych, gwarantujących intymność osobom kąpiącym się.

W oddziale aresztu śledczego place spacerowe nie posiadają częściowego zadaszenia, chroniącego osadzonych przed złymi warunkami atmosferycznymi. Zgodnie z opinią CPT *kluczowe znaczenie ma to, aby plac ćwiczeń na zewnątrz budynku był odpowiednio przestronny, a także – w miarę możliwości – dawał schronienie przed niepogodą* (Fragment § 48 Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (92) 3]). Przedstawiciele Mechanizmu rekomendują częściowe zadaszenie wszystkich placów spacerowych.

Z informacji udzielonych przez tymczasowo aresztowanych oraz administrację, osadzeni, podczas wysokich temperatur powietrza, nie mogą zabierać ze sobą na pola spacerowe napoi chłodzących. W 2012 r. Biuro RPO prowadziło korespondencję z

Centralnym Zarządem Służby Więziennej w tej sprawie. Argumentowano, że obowiązywanie takiego zakazu jest szczególnie uciążliwe dla osadzonych, gdy spacery odbywają się w pełnym słońcu, na małych, zamkniętych polach spacerowych, czy też wtedy, gdy spacery mają charakter zajęć sportowych, trwających niejednokrotnie dłużej niż godzinę. W takich przypadkach niezapewnienie osadzonemu możliwości zaspokojenia pragnienia może, w ocenie Rzecznika, stanowić naruszenie zasad wyrażonych w art. 4 § 1 k.k.w. Zwrócono również uwagę, że skazany, w trakcie realizacji spaceru, o ile warunki techniczne pola spacerowego na to pozwalają powinien móc przeznaczyć ten czas na zajęcia relaksacyjne: czytanie, rozwiązywanie krzyżówek, czy też pisanie listów. Umożliwienie osadzonemu takiej formy spędzania czasu na świeżym powietrzu byłoby wyrazem normalizacji warunków więziennych i upodmiotowienia więźniów, do czego nakłaniają Europejskie Reguły Więzienne. Dyrektor Biura Prawnego Centralnego Zarządu Służby Więziennej, podzielając generalnie pogląd Rzecznika w tej sprawie, stanął na stanowisku, że decyzja co do sposobu zapewnienia osadzonemu możliwości skorzystania z napojów w czasie spaceru należy do dyrektora zakładu karnego, który jest uprawniony do określenia w porządku wewnętrznym jednostki zasad odbywania spaceru, w tym określenia przedmiotów, jakie skazani mogą zabierać z celi na pole spacerowe. Niezależnie jednak od powyższego stanowiska, sprawa została przedstawiona dyrektorom jednostek penitencjarnych do rozważenia i w konsekwencji w wielu jednostkach penitencjarnych nastąpiły zmiany zapisów porządków wewnętrznych w omawianym zakresie, zgodnie z oczekiwaniem Rzecznika (pismo z dnia 30 sierpnia 2012 r., l.dz. BPR-070/159/12/2968). Problematyka ta ponownie przedstawiona została Dyrektorowi Generalnemu Służby Więziennej przez Rzecznika Praw Obywatelskich w wystąpieniu generalnym, dotyczącym analizy porządków wewnętrznych, z dnia 22 lipca 2016 r., nr. IX.517.1709.2016.

Wizytujący zalecają zatem umożliwienie zaspokojenia przez osadzonych zwiększonego zapotrzebowania na napoje chłodzące w okresie upałów w trakcie korzystania ze spaceru.

Podczas rozmowy indywidualnej jeden z osadzonych poinformował, iż ze względu na brak wskazań medycznych, prośba o zgodę na zakup słodzika, skierowana do dyrektora jednostki, została rozpatrzona negatywnie. Tymczasem, Europejski Urząd ds. Bezpieczeństwa Żywności oraz JECFA - Wspólny Komitet Ekspertów FAO/WHO ds. Dodatków do Żywności - uznały, że słodzik jest bezpieczny w dawce 40 mg na kilogram masy ciała w ciągu doby. Jest on ogólnie dostępnym substytutem cukru. Znajduje się w wielu produktach o obniżonej kaloryczności, dosładza się nim napoje, przetwory

owocowe, gummy do żucia, żywność niskokaloryczną i dla diabetyków. Zatem, o ile można zrozumieć, że są osoby, którym z uwagi na stan zdrowia zaleca się stosowanie substytutów cukru, to trudno zrozumieć wprowadzenie wobec osób dorosłych zakazu ich spożywania. Należy zauważyć, iż nie ma wskazań medycznych do używania artykułów tytoniowych, a jednak ich zakup w kantynie w żaden sposób nie jest ograniczony.

Skazany, zgodnie z art. 113a § 1 k.k.w., ma prawo dokonywać zakupów artykułów żywnościowych dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie karnym. Przepisy wykonawcze uprawniają dyrektora jednostki penitencjarnej do określenia w porządku wewnętrznym jednostki częstotliwości, terminów, miejsca i sposobu dokonywania zakupów artykułów żywnościowych i wyrobów tytoniowych oraz przedmiotów dopuszczonych do sprzedaży w zakładzie (§ 14 ust. 2 pkt 12 regulaminów organizacyjno-porządkowych wykonywania kary pozbawienia wolności i tymczasowego aresztowania). W innych jednostkach penitencjarnych, słodzik jest dopuszczony do sprzedaży, stąd wprowadzenie ograniczeń, o których mowa, w jego zakupie wydaje się być nieuzasadnione.

W jednej izbie chorych, zorganizowanej w oddziale II, łóżka ustawione były bardzo blisko siebie, co mogło powodować u osadzonych dyskomfort i konflikty. Wizytujący zalecają zatem zmianę rozstawienia mebli w tym pomieszczeniu.

W dniu wizytacji w celu zabezpieczającej znajdowały się przeterminowane środki higieniczne. Wizytujący zalecają ich wymianę.

Zdaniem wizytujących, warto rozważyć zorganizowanie na terenie oddziału II pomieszczenia, w którym osadzeni mogliby przygotowywać sobie posiłki. Rozwiązanie to zostało wprowadzone w innych zakładach karnych typu półotwartego.

W rozmowach z wizytującymi, osadzeni podnosili zakaz trzepania koców. Przedstawiciele KMP nie znajdują uzasadnienia dla wprowadzonego zakazu oraz zalecają, wzorem innych jednostek penitencjarnych rozważenie umożliwienia trzepania koców, w wyznaczonym czasie na boisku, w obecności funkcjonariusza SW.

b) Traktowanie

Wątpliwości przedstawicieli KMP wzbudził sposób przeprowadzania kontroli osobistych. W trakcie rozmów indywidualnych osadzeni wskazywali, że kontrola osobista polega na rozebraniu się osadzonego do naga. Praktykę tą potwierdzili ponadto oddziałowi.

W ocenie przedstawicieli KMP poszanowanie prawa osadzonego do intymności i godności osobistej oznacza również szacunek dla indywidualnego poczucia wstydu, które w przypadku pozostawienia tej osoby bez ubrania jest niewątpliwie naruszane.

Warto odnieść się do stanowiska CPT wskazanego w raporcie z wizytacji przeprowadzonej w Polsce w dniach 5-17 czerwca 2013 r., w którym wskazano, że *Kontrola osobista jest środkiem bardzo inwazyjnym i potencjalnie poniżającym. Z tego też powodu, uciekanie się do przeprowadzenia kontroli osobistej powinno być oparte na indywidualnej ocenie ryzyka i być poddane rygorystycznym kryteriom oraz nadzorowi. Powinno się podjąć wszystkie rozsądne wysiłki w celu zminimalizowania poczucia zażenowania; osoby osadzone poddawane kontroli osobistej normalnie nie powinny być zobowiązane do zdjęcia całego ubrania w tym samym czasie, np. powinny mieć prawo do zdjęcia ubrań powyżej pasa i do ubrania się przed zdjęciem pozostałych ubrań*¹.

Przedstawiciele KMP zalecają więc przeprowadzanie kontroli osobistych w następujący sposób. Osadzony nie powinien być zobowiązany do zdjęcia całego ubrania jednocześnie, a zdejmować je częściami i ubierać się po dokonaniu kontroli określonego odcinka. Przykładowo kontrolowany wpierw zdejmuje ubranie od pasa w górę i podlega kontroli. Następnie po ubraniu się zdejmuje odzież od pasa w dół i ta część jego ciała jest kontrolowana. Warto w tym miejscu zauważyć, iż zalecany przez wizytujących sposób przeprowadzania kontroli osobistej został uwzględniony w projekcie rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości w sprawie sposobów ochrony jednostek organizacyjnych Służby Więziennej (projekt z dnia 4 maja 2016 r.).

Z informacji udzielonej przez funkcjonariuszy SW oraz rozmówców w oddziale I wynika, iż osadzeni poruszają się po terenie tylko w odzieży więziennej, na którą składa się rozpinana bluza z długim rękawem oraz długie spodnie, również w lecie. Tymczasem, obowiązujące przepisy stanowią że skazany korzysta z odzieży odpowiedniej do pory roku. Zgodnie z art. 111 § 1 k.k.w. skazany otrzymuje do użytku, z zakładu karnego, odpowiednią do pory roku odzież, bieliznę oraz obuwie, ile nie korzysta z własnych, a art. 102 pkt 1 stanowi, iż otrzymywana z zakładu karnego odzież ma być odpowiednia ze względu na zachowanie zdrowia. Również w § 4 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 28 stycznia 2014 r. w sprawie warunków bytowych osób osadzonych w zakładach karnych i aresztach śledczych stanowi się, że osadzonym wydaje się odzież i bieliznę odpowiednią do pory roku. W uwagach do tabeli nr 2, zawierającej normy należności przedmiotów dla osób osadzonych skazanych mężczyzn, w pkt. 5 stanowi się, że spodenki gimnastyczne i koszulka

¹ Pkt 106 Raportu z wizyty Europejskiego Komitetu do Spraw Zapobiegania Torturom oraz Nieludzkiemu lub Poniżającemu Traktowaniu albo Karaniu (CPT) przeprowadzonej w Polsce w dniach 5 - 17 czerwca 2013 r.

gimnastyczna są wydawane w okresie letnim, a także w okresie przejściowym w zależności od warunków atmosferycznych. Oznacza to, że spodenki gimnastyczne i koszulka gimnastyczna są odzieżą odpowiednią do pory roku w okresie letnim. Nałożenie obowiązku zakładania przez osadzonych w okresie letnim długich spodni wydaje się w związku z tym nieuprawnione i niezgodne z obowiązującymi przepisami. Rzecznik nie neguje potrzeby kształtowania społecznie pożądaných postaw osadzonych i wdrażania ich do przestrzegania obowiązujących norm i zasad współżycia społecznego. Zdaniem Rzecznika wystarczające byłyby regulacje, które stanowią, że osoba opuszczająca celę winna być ubrana schludnie, stosownie do pory roku i okoliczności.

Kwestia odzieży odpowiedniej do pory roku pozostaje w zainteresowaniu Rzecznika Praw Obywatelskich, który w dniu 19 lipca 2016 r., skierował wystąpienie generalne do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej (sygn. IX.517.1709.2016.JN) z prośbą o podjęcie stosownych działań, które wyeliminują z zarządzeń regulujących porządek wewnętrzny jednostek penitencjarnych zapisy, które nie gwarantują pełni praw osadzonych w zakresie korzystania z odzieży odpowiedniej do pory roku.

c) Prawo do informacji

W dniu wizytacji w celi monitorowanej przebywał 1 osadzony. Analiza jego akt wykazała, iż przedmiotowa decyzja z dnia 17 lipca 2015 r. nie została podpisana przez osadzonego, w celu potwierdzenia zaznajomienia się z nią. Zdaniem przedstawicieli KMP, minimalne wymogi formalne, jakim powinien odpowiadać tryb wydawania decyzji, zostały określone w art. 7 § 3 k.k.w. i należy do nich m.in. jej ogłoszenie lub doręczenie. W ocenie pracowników KMP tak ważna dla osadzonych, wyjątkowo wydawana i ingerująca w sferę prawa do prywatności decyzja dyrektora, jak decyzja o monitoringu powinna być sporządzona na piśmie, a następnie ogłoszona lub doręczona.

Z rozmów z osadzonymi wynika, że mają oni nikłą wiedzę na temat funkcjonowania w jednostce „stanowiska BIP”, nie wiedzą, na czym polega możliwość skorzystania z informacji zawartych w Biuletynie Informacji Publicznej. Zdaniem reprezentantów KMP wskazane byłoby dotarcie z komunikatem dotyczącym tego narzędzia informacyjnego do wszystkich osadzonych.

W dniu wizytacji w Zakładzie przebywał osadzony Litwin (dane osobowe usunięto), który nie posługiwał się językiem polskim. Jednakże notatka z rozmowy wstępnej oraz informacyjnej nie zawierała adnotacji, w jakim języku one się odbyły, co jest istotną informacją przy ocenie realizacji omawianego w tym punkcie prawa. Dodać

w tym miejscu należy, iż wizytujący podjęli próbę porozmawiania z osadzonym w języku angielskim, jednak nie znał on również tego języka.

W przypadku cudzoziemców szczególne znaczenie ma reguła 54 Wzorcowych reguł minimalnych Organizacji Narodów Zjednoczonych, dotyczących postępowania z więźniami (Reguły Mandeli): *Każdemu więźniowi, w chwili jego przyjęcia do zakładu karnego, dostarczy się pisemną informację na temat: wymogów dyscyplinarnych zakładu oraz przepisów dotyczących postępowania z więźniami tej kategorii, do której ten więzień należy; jego praw, w tym ustalonych metod zasięgania informacji, dostępu do porad prawnych, w tym za pośrednictwem programów pomocy prawnej, a także procedur składania próśb lub skarg; swoich obowiązków, w tym obowiązujących sankcji dyscyplinarnych; oraz wszystkich innych kwestii, jakie są potrzebne, aby umożliwić więźniowi przystosowanie się do życia w zakładzie. Co więcej, zgodnie z regułą 55 Informacje, o których mowa w regule 54 będą dostępne w najpowszechniej stosowanych językach, zgodnie z potrzebami populacji więziennej. W przypadku, gdy więzień nie rozumie żadnego z tych języków, zapewniona zostanie pomoc tłumacza. W związku z powyższym przedstawiciele KMP zalecają, aby wszelkie informacje dotyczące praw i obowiązków więźniów, także zasad odbywania kary pozbawienia wolności były przekazywane skazanym w języku dla nich zrozumiałym np. za pośrednictwem tłumacza albo pracownika odpowiedniego urzędu dyplomatycznego lub konsularnego. Ponadto reprezentanci Mechanizmu, zalecają aby w notatkach z rozmów z cudzoziemcem odnotowywać jakim językiem osadzony się posługuje. Należy też zadbać, by podpisywane przez cudzoziemców oświadczenia były tłumaczone na język dla nich zrozumiały.*

Dokumentem regulującym prawa i obowiązki osadzonych w jednostce są zarządzenia dyrektora Zakładu Karnego Nr 5/2015 oraz Nr 6/2015² (Porządek wewnętrzny) wraz z aneksami. Kopie porządku wewnętrznego znajdowały się w wizytowanych celach mieszkalnych. W ocenie przedstawicieli Mechanizmu, przepisy zawarte w powyższych aktach sformułowane są jasno, jednakże, zdaniem KMP, wskazane byłoby stworzenie jednolitego tekstu porządku zawierającego zmiany, o których mowa w aneksach. Obecny podział stanowi utrudnienie w zrozumieniu przedstawianych reguł, a przecież dokumenty te adresowane są do osób, które mogą mieć szczególne problemy z interpretacją takich materiałów.

² Zarządzenie nr 5/2015 Dyrektora Zakładu Karnego w Gorzowie Wlkp. z dnia 30 stycznia 2015 r. w sprawie porządku wewnętrznego w oddziale aresztu śledczego Oddział penitencjarny nr I; Zarządzenie Nr 6/2015 Dyrektora Zakładu Karnego w Gorzowie Wlkp. z dnia 30 stycznia 2015 r. w sprawie porządku wewnętrznego w oddziale dla młodocianych i dorosłych odbywających karę pozbawienia wolności po raz pierwszy, Oddział penitencjarny nr II.

d) Prawo do kontaktu ze światem zewnętrznym

Sala widzeń dla osób tymczasowo aresztowanych nie posiada kącika dla dzieci. Zdaniem wizytujących wskazane jest zorganizowanie takiego miejsca przyjaznego dzieciom, jak uczyniono w oddziale II.

Zastrzeżenia wizytujących wzbudza treść §21 ust. 2 pkt 2 rozdziału XIV obowiązujących porządków wewnętrznych jednostki, które stwierdzają, iż korespondencję urzędową osadzeni składają wraz z wypełnionym drukiem potwierdzenia odbioru korespondencji. Kwestia ta była przedmiotem wystąpienia Rzecznika Praw Obywatelskich do Dyrektora Generalnego Służby Więziennej. We wskazanym piśmie Rzecznik wyjaśniał, iż odpowiednie regulacje w tej mierze zawarte są w art. 105 § 7 k.k.w. oraz § 20 ust. 2 regulaminu porządkowego wykonywania kary pozbawienie wolności (dalej: regulamin wkpw.) i regulaminu porządkowego wykonywania tymczasowego aresztowania (dalej: regulamin ta.). W myśl pierwszego z przywołanych przepisów *skazany otrzymuje pisemne potwierdzenie odbioru w zakładzie karnym wysyłanej przez niego korespondencji urzędowej*. Regulamin wkpw. i regulamin ta. zawierają w tej mierze tożsame w treści przepisy odpowiednio jedynie dostosowane do miejsca osadzenia i statusu wysyłającego korespondencję. Wskazane wyżej przepisy brzmią *przyjmujący w zakładzie karnym/areszcie śledczym korespondencję urzędową wysyłaną przez skazanego/tymczasowo aresztowanego wydaje nadawcy pisemne potwierdzenie jej odbioru oraz odnotowuje na kopercie datę odbioru*. Rzecznik zauważył, iż k.k.w. nie wskazuje, kto ma wypełnić druk potwierdzenia odbioru korespondencji. Tej kwestii nie wyjaśnia również wprost zapis regulaminu wkpw. i regulaminu ta., jednak to na przyjmującym korespondencję (funkcjonariuszu) ciąży obowiązek wydania nadawcy pisemnego potwierdzenia jej odbioru, który nie jest w przepisach warunkowany tym, że osadzony dostarczy wypełniony druk potwierdzenia odbioru. Przyjmując zasadę racjonalności ustawodawcy, należy wskazać, iż obowiązek wydawania (a tym samym wypełniania potwierdzeń) ciąży na przyjmującym korespondencję, bowiem w sytuacji przesyłania korespondencji poleconej osadzony wypełnia potwierdzenie nadania korespondencji. Oczywiście w przypadku korespondencji poleconej potwierdzenia nadania korespondencji dokonuje urząd pocztowy, ale trzeba mieć na uwadze, że jeżeli intencją prawodawcy byłoby również wprowadzenie tej zasady do § 20 ust. 2 regulaminu wkpw. i regulaminu ta. uczyniłby to wprost tak jak w § 16 ust. 4 regulaminu wkpw. i regulaminu ta. Trzeba zauważyć, że gdyby przepis był sformułowany w ten sposób, że funkcjonariusz „potwierdza” odbiór

korrespondencji to można by przyjąć interpretację Służby Więziennej, ale ponieważ funkcjonariusz ma obowiązek „wydać” potwierdzenie odbioru korespondencji nie może tego uzależniać od przedłożenia mu wypełnionego potwierdzenia odbioru korespondencji. W ocenie RPO - w świetle obecnie obowiązujących przepisów - dopuszczalna jest jedynie sytuacja gdy osadzony dobrowolnie wypełnia druk potwierdzenia odbioru korespondencji i zgłasza się do funkcjonariusza, który po sprawdzeniu danych wydaje potwierdzenie przyjęcia korespondencji urzędowej. Należy przyjąć jednak, iż w sytuacji, gdy osadzony nie ma wypełnionego druku odbioru korespondencji a jednak chce dokonać wysyłki, przyjmujący korespondencję ma obowiązek wydać nadawcy potwierdzenie jej odbioru. W odpowiedzi Dyrektor Generalny Służby Więziennej wskazał, iż przyjęta regulacja cyt. „wydaje się nie naruszać zasad postępowania” określonych w § 20 ust. 2 regulaminu wkpw. i regulaminu ta. Dalej poinformował Dyrektor Generalny mając na względzie zasady przejrzystości prawa CZSW opracował projekt nowelizacji regulaminu wkpw. i regulaminu ta., proponując przyjęcie trybu wypełniania druku potwierdzenia odbioru korespondencji urzędowej analogicznego jak w przypadku wypełniania druku potwierdzenia odbioru przesyłki poleconej, który reguluje § 16 ust. 4 regulaminu wkpw. Podobne stanowisko zajął Minister Sprawiedliwości, który w piśmie nr DWOIP-I-072/13/13/8 stwierdził, że w świetle obowiązujących przepisów brak jest podstaw do żądania od osadzonych wypełniania druku nadania korespondencji. Tym samym praktyka Służby Więziennej w tej mierze, w ocenie Rzecznika Praw Obywatelskich pełniącego funkcję Krajowego Mechanizmu Prewencji nie jest prawidłowa i do czasu zmiany przepisów, o których wspominał Dyrektor Generalny, nie powinna być kontynuowana.

e) Prawo do opieki zdrowotnej

Zgodnie z informacją udzieloną przez pielęgniarkę w oddziale I, wszystkie badania lekarskie tymczasowo aresztowanych odbywają się w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego, chyba że osadzony żąda inaczej. Wskazana praktyka jest niezgodna z art. 115 § 8 k.k.w., w którym przyjęto, iż skazanemu innemu niż określony w § 7a świadczenia zdrowotne **mogą być** udzielane w obecności funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego na wniosek osoby udzielającej świadczenia zdrowotnego, jeżeli jest to konieczne do zapewnienia jej bezpieczeństwa. Wizytujący zalecają zatem zaprzestanie przeprowadzania badań lekarskich w obecności

funkcjonariusza niewykonującego zawodu medycznego, chyba że lekarz zgłosi taką potrzebę.

f) Personel

Przedstawiciele Mechanizmu zwracają uwagę, że w Zakładzie średnia liczba osadzonych na jednego wychowawcę wynosi 57. Jest to niezgodne ze standardem pracy penitencjarnej przyjętym przez Dyrektora Generalnego Służby Więziennej w uzasadnieniu Instrukcji Nr 2/12 z dnia 29 lutego 2012 r. w *sprawie tworzenia i organizacji oddziałów penitencjarnych w zakładach karnych i aresztach śledczych*. Na jednego wychowawcę powinna bowiem przypadać grupa 40 skazanych. Wizytujący rekomendują zatem zapewnienie obsady etatowej zgodnej z przytoczonym standardem.

Analiza listy szkoleń, w których uczestniczyli funkcjonariusze działu penitencjarnego oraz ochrony wykazała brak tematyki dotyczącej praw więźniów. Mając na uwadze specyfikę pracy z osobami pozbawionymi wolności, wartym rozważenia, w ocenie pracowników KMP, byłoby objęcie funkcjonariuszy Służby Więziennej szkoleniami na temat praw osób pozbawionych wolności oraz standardów międzynarodowych obowiązujących w tym zakresie. W tym miejscu warto przywołać Standardy Europejskiego Komitetu Zapobiegania Torturom (patrz: Fragment Drugiego Sprawozdania Ogólnego [CPT/Inf (92) 3] dot. szkoleń funkcjonariuszy służb porządku publicznego), które wskazują, że *nie ma lepszej gwarancji przeciwko złemu traktowaniu osoby pozbawionej wolności, niż dobrze wyszkolony funkcjonariusz Policji czy Służby Więziennej*.

Zespół wizytujący pozytywnie ocenił obszary takie jak: traktowanie, oddziaływania kulturalno-oświatowe, oddziaływania terapeutyczne, prawo do praktyk religijnych, zatrudnienie, dostęp do opieki zdrowotnej.

6. Zalecenia

Na podstawie art. 19 *Protokołu fakultatywnego do Konwencji w sprawie zakazu stosowania tortur oraz innego okrutnego, niehumanitarnego lub poniżającego traktowania albo karania*, przedstawiciele Krajowego Mechanizmu Prewencji zalecają:

I. Dyrektorowi Zakładu Karnego w Gorzowie Wielkopolskim:

1. przeprowadzanie kontroli osobistych osadzonych w sposób wskazany raporcie,
2. wykonanie zabudowy lub montażu przesłony kącika sanitarnego w celach 1-osobowych;
3. zapewnienie intymności podczas wykonywania czynności związanych z utrzymaniem higieny osobistej w celach, w których umywalka zamontowana jest poza kącikiem sanitarnym,
4. wyodrębnienie w łazniach stanowisk prysznicowych, gwarantujących intymność osobom kąpiącym się,
5. udzielanie świadczeń medycznych bez obecności funkcjonariusza, chyba że osoba udzielająca tych świadczeń zażąda obecności funkcjonariusza,
6. zagwarantowanie osadzonym korzystania z odzieży odpowiedniej do pory roku,
7. doręczanie osadzonym decyzji o umieszczeniu w celi monitorowanej lub uzyskiwanie od osadzonych podpisu o zapoznaniu się pod treścią decyzji dołączanej do akt,
8. odnotowywanie w notatce z rozmowy wstępnej z obcokrajowcem informacji o języku, jakim osadzony się posługuje,
9. umożliwienie osadzonym zaspokojenia zapotrzebowania na napoje w okresie upałów podczas spacerów,
10. zmianę rozstawienia łóżek w izbie chorych oddziału II,
11. umożliwienie osadzonym trzepania koców,
12. zorganizowanie kącika dla dzieci w sali widzeń oddziału aresztu,
13. poinformowanie osadzonych o możliwości dostępu do Biuletynu Informacji Publicznej,
14. ujednolicenie treści porządków wewnętrznych,
15. częściowe zadaszenie pól spacerowych,
16. objęcie wszystkich pracowników Służby Więziennej mających bezpośredni kontakt z osadzonymi szkoleniami z zakresu praw osób pozbawionych wolności,
17. wypełnianie druków potwierdzenia nadania korespondencji urzędowej przez funkcjonariusza przyjmującego korespondencję oraz stosowną zmianę zapisu w porządku wewnętrznym w tym przedmiocie,
18. pozyskanie etatów wychowawcy,
19. rozważenie dopuszczenia do sprzedaży słodzika.

II. Dyrektorowi Okręgowemu Służby Więziennej w Szczecinie

1. przekazanie środków na realizację zaleceń, które wymagają nakładów finansowych.